
SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Vladimir Kitanov

vladimir.kitanov@ugd.edu.mk

Abstract: Each country's economic development is the basis of the individual economic strengths of its inhabitants and stability in all segments of society. But for several decades now, humanity has been tackled before a major, global problem, which is pollution and environmental protection, which is a huge challenge for mankind, regardless of the current level of development of the country and the productive forces in the separate parts of our planet. It is becoming increasingly clear that there is not a very healthy environment, that many elements in it are endangered, that the degree of self-regulation of some objects is meaningless and that once disrupted ecological relations can never be brought into the original state. Countries face damage to the biosphere and its ecosystems by reducing the quantity of many sources of mineral and energy resources, pollution and degradation of the air, water, land, global climate change, destroyed species of flora and fauna, homelessness, damage human health, large quantities of waste, and so on.

Modern understanding of the advancement of society and the improvement of the quality of life of the present generations implies taking into account the natural capacities, that is, having enough natural resources and for the generations that are yet to come. In fact, sustainable development is based on that concept. The advantage that the Republic of Macedonia has and should use is the preserved natural resources, that is, unpolluted soils and waters that also enable the production of healthy food, which guarantees its economic survival. In our country, the production of organic food is already gaining in importance, especially at a time when European countries are struggling with genetically modified foods, and it is seen and experienced as the only way to recover unstable agriculture and restore economic stability.

Small economies need to respond swiftly to changes in the global economy.

Keywords: sustainable development, natural resources, economy

ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**Владимир Китанов**

vladimir.kitanov@ugd.edu.mk

Апстракт: Економскиот развој на секоја земја претставува основа на поединечните економски моќи на нејзините жители и стабилност во сите сегменти на општеството. Но, веќе неколку децении, човештвото е исправено пред еден голем, глобален проблем, а тоа е загаденоста и заштитата на животната средина што претставува огромен предизвик за човештвото, независно од моменталниот степен на развој на земјата и производните сили во одделните делови на нашата планета. Се повеќе станува јасно дека нема премногу здрава животна средина, дека многу елементи во неа се загрозувани, дека степенот на саморегулација на некои објекти е безначаен и дека еднаш нарушените еколошки односи никогаш не можат да се донесат во првобитната состојба. Земјите се соочуваат со оштетување на биосферата и нејзините екосистеми, со намалување на количествата на многу извори на минерални и енергетски сировини, загадување и деградација на воздухот, водата, земјата, глобални промени на климата, уништени видови на растителен и животински свет, бездомништво, оштетувања на човековото здравје, големи количества отпад и сл.

Современото сфаќање за унапредување на општеството и подобрувањето на квалитетот на животот на сегашните генерации подразбира да се водиметка во однос на природните капацитети, односно, да има доволно природни ресурси и за генерациите кои допрва доаѓаат. Впрочем, на тој концепт и се базира одржливиот развој. Предноста што Република Македонија ја има и која би требало да ја искористи, се сочувваните природни богатства, односно незагадените почви и води кои и овозможуваат и производството на здрава храна, кое и гарантира и нејзин економски опстанок. Во нашата земја, производството на органска храна веќе добива на значење, особено во времето кога европските земји се борат со генетски модифицираната храна, и истото се гледа и доживува како единствен начин за опоравување на нестабилното земјоделство и враќање на економската стабилност.

Економиите на малите земји треба брзо да реагираат на промените во глобалната економија.

Клучни зборови: одржлив развој, природни ресурси, економија

„Сегашниот модел на развој се покажа како неефикасен и неодржлив, не само за човековата околина, туку и за економијата и за општеството. Мораме веднаш да тргнеме по патот на одржливиот развој, со усогласена политика, во чиј интерес ќе бидат луѓето и планетата Земја“

HuanSomavija - генерален директор на Меѓународната организација на трудот.

Анализирајќи го трендот за одржливата економија, сè повеќе докази ни укажуваат дека таа нема негативно влијание на намалување на националниот приход, ниту пак, влијае на намалување на можностите за вработување, туку напротив. Многумте сектори кои се поврзани со одржливата економија укажуваат дека во нивните рамки се реализираат зголемен број на инвестиции, голем економски развој и голем број на вработувања. За да се овозможи интеграцијата на економскиот, социјалниот и аспектот на животната средина во одржливиот развој, развојот кој се остварува мора да биде инклузивен и зелен. Тоа значи дека треба да се остварат поволни услови за транзицијата кон зелената економија и на тој план може и треба уште многу да се направи, пред сè, со создавање на опкружување кое одговара на целите на одржливата економија и практична политика за секој сектор и потсектор, односно, утврдување на приоритети кои се базирани на критериумите за интеграција.

Република Македонија е на самиот почеток во однос на одржливата економија, која воглавно треба и веќе започа да се насочува кон стратешки насоки во неколку поглавја:

А) Социоекономскиот развој започна да се усогласува со политиката на Европската унија, во областа на ефикасно користење на природните ресурси, кој вклучува ефикасно користење на природните ресурси и енергија, принципот на одржливо производство и потрошувачка, зелени јавни набавки, реформи во економската и фискалната политика кои ќе воспостават адекватни сигнали на пазарот, економија со ниска потрошувачка на водород, образование и иновации за одржлив развој и сл., но тој процес е многу бавен и сеуште не вродува со некои резултати. Досегашните искуства говорат дека нерационалното и огромно количество расфрлена енергија и користење на природните ресурси, како и сè поголемото заадолжување во странство за набавка на фосилни енергенти и енергија, се еден од круцијалните фактори кои доведоа до пропаѓање на економијата во Република Македонија и до осиромашување на граѓанството. Потребно е државата да усвои политика со која би се стимулирало производство на енергија од обновливи извори на енергија – биомаса, биогаз, сонце, ветер, вода и сл. Исто така, треба и да се изработи стратегија за одвојување на органскиот отпад, при негово складирање, и преработка на тој отпад во енергија. Воедно треба да се подига и свеста на сите нивоа за неопходноста на промените на однесување во енергетскиот и еколошкиот сектор¹⁴⁶. Отпадните индустриски и канализациски води во нашата земја се доста загадени и претставуваат ризик за реките и подземните бунарски води. Решението на овие проблеми е основен предуслов на производството на здравата храна, а како дополнителен ефект ќе се појави големо количество на зелена енергија и биоѓубрива. Граѓаните мора да се запознаваат со ефикасноста и обновливите извори на енергија, за да се осигура сигурноста на снабдување со енергија, но и да се заштити климата и животната средина. Ваквите мерки би ја гарантирале одржливоста на нашата економија и енергетската независност во однос на турбуленциите на светскиот пазар на енергенси и енергија.

Б) Унапредување на социјалната инклузија и намалување на сиромаштијата. Во борбата за намалување на сиромаштијата и неусогласеноста на приходите, борбата против нееднаквоста, поддршка за отварање на нови работни места и намалување на невработеноста, се започна со програмата, Зголемени можности за вработување на пазарот” – ИМЕ, во Македонија, која се фокусира на развојот на пазарот кој води до подобар пристап до пристojно вработување и можности за остварување поголем приход, особено за младите и младите жени. Програмата трае од 2014, а ќе заврши до 2019 година. Оваа програма, воглавно се базира на три резултати: Раст на претпријатијата во туризмот и угостителството, креативната индустрија и зелената економија преку проширување на постојниот пазар и пристапување до нови можности на пазарот; Зголемен пристап до подобрени услуги (функции за поддршка на вештините, финансиски услуги) за претпријатијата во трите сектори и Попогодна политика и регулаторна рамка за раст на приватниот сектор

¹⁴⁶Во литературата можат да се пронајдат низа анализи во кои се потенцира дека во 21 век, неразумно е што нафтата како сировина се користи за ложење на печки и котлови.

во целните сектори. Опсегот на работата на Проектот е насочен кон три сектори туризам и угостителство, креативни индустрии и зелена економија со голем потенцијал за раст и вработување.

Систематските и организирани почетоци на органското земјоделство во Република Македонија датираат во 2000-те години, каде ентузијазмот на пионерите во органското производство во голема мера беше помогнат од Швајцарија – која помогна со практични знаења за органското производство, но, исто така и во постапките за сертификација и изготвување на законодавството. Помошта од Швајцарија продолжува и денес преку Програмата за зголемување на пазарната вработливост (ИМЕ). Во 2015 година, секторот „одржлива економија“ беше насочен кон создавање свест и развивање на домашниот пазар преку две многу успешни интервенции - Органска чаршија и Кооперативата на потрошувачи на органска храна „Наша добра земја“, отворајќи места за органски производи на пазарот. Првиот органски базар во Македонија беше организиран во мај 2015 година во соработка со програмата ИМЕ, Швајцарската агенција за поддршка и развој и Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство. На базарот им се пружи можност на сите органски производители да ја доближат здравата храна и козметика до потрошувачите. Оттогаш, па се до денес, редовно се реализира, со цел да се внесе позитивна енергија во однос на свеста на граѓаните за поздрав начин на исхрана, односно да ги вкрсти патиштата на сите оние кои ги користат органските производи за поздрав и подолговечен живот.

Во изминатите две години, една неформална група потрошувачи започна со купување органски производи, на неделна основа. Во почетната фаза, ИМЕ го помогна формирањето на Задругата за органска храна „Добра земја“ која и помагаше на неформалната група потрошувачи да го формализираат својот социјален бизнис модел.

Одржливото земјоделство и индустријата на храна треба да ги намалат своите негативни влијанија, вклучувајќи го „трошењето“ на земјата и загадувањето на водата со константна употреба на минерални вештачки ѓубрива, како и емитување на гасови кои предизвикуваат климатски промени (метан, јаглородиоксид). Пред земјоделството треба да се постават ригорозни барања за правилно одложување на органскиот отпад, што помалку користење на чистата вода, правилно користење на ѓубривата кои се растураат по нивите. Овие проблеми можат да се решаваат со примена на биогазот и биогазната технологија кооја прогресивно се развива, која органскиот отпад го третира за обновливи „зелени“ енергии и биолошко органско ѓубриво, со намалено загадување на земјата, водат, воздухот и озонската обвивка. Овие мерки, односно, оствареното производство на струја, топлина, биоѓубрива и значајното намалување на емисии на гасови кои влијаат на климатските промени, создаваат големи финансиски ефекти и значајно намалување на увозот на гасот, нафтата, струјата и.т.н. Зголемувањето на бројот на стока во нашата држава, би можело да гарантира сигурен домашен пазар (да се минимизираат увозите на месо, особено со несигурно потекло и квалитет), но вооедно да обезбеди и извоз на месо, млеко и сл., а со тоа би се вработиле и голем број луѓе и трајно и одржливо би се користело земјоделското земјиште. Во Република Македонија има доста необработливо земјиште, руралните средини се маргинализирани, а животната средина е нарушена, поради што најсиромашните ги чувствуваат најголемите последици од тоа, бидејќи нивниот живот зависи од земјата, водата и климата. Враќањето на луѓето во селата кои изумираат, би резултирало со повеќекратна корист за градовите, особено во однос на трајно снабдување со здрави и безбедни производи и подобра природна средина која произлегува од одржлива рурална средина. Сведоци сме дека инвестирањето се врши најмногу во големи трговски центри, аквапаркови, спортски центри и сл. и истото не донесе некоја посебна економска добивка. Доколку се создаде амбиент во кој се инвестира во земјоделството (што делумно во мали размери веќе започна) и биоенергијата, кои се базираат 100 % на домашни ресурси. Со користење на домашните потенцијали и биомаси, кои се наоѓаат насекаде околу нас, драстично би се одразило во позитивна смисла, на нашата економија.

Органското земјоделство, како дел од еколошкиот, одржливиот развој, се заснова на примена на принципите на агроекологијата. Тоа претставува законски регулирано производство, во рамките на IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements), основана далечната 1972 година. Современите документи на ЕУ, од оваа област, се базирани токму на овие принципи, но во текот на годините се менуваа и надополнуваа. За нашата земја е од особено значење развојот на органското земјоделство, бидејќи поседуваме еколошки стабилни и „чисти“ средини.

В) Стратешката насоченост кон *јасното дефинирање на долгорочни институционални и финансиски рамки* е на самиот почеток. Би требало да постојат задолжителни буџетски линии за одржлив развој, во секоја институција, воведување на системска анализа на влијанието на одржливиот развој, промовирање на стабилни институционални организации со финансиска рамка за одржлив развој.

Г) **Јакнење и поддршка на секторот за животна средина.** Целата инфраструктура која ги подржува аспектите на одржливиот развој треба да биде промовирана кај различни инвеститори (домашни и странски), да се отворат нови работни места кои водат кон заштита на животната средина, поддршка во јакнење на стручни капацитети и т.н. Тоа подразбира проширување и унапредување на соборајната инфраструктура, пречистување на отпадните води и управување со отпадот, намалување на регионални нерамнотежи и сиромаштија, како и подигање на регионалната конкурентност, поттикнување на регионалниот развој и локални развојни иницијативи на начин што ќе се отворат различни можности за соработка на приватниот и јавниот сектор, адекватно користење на просторот, како важен ресурс, одржлив развој на енергетската инфраструктура во согласност со очекуван динамичен стопански развој. Во однос на одржливата градба во Република Македонија, градежниот сектор во Македонија има основа од 4.400 градежни компании¹⁴⁷.

Учеството на згради (станбени и јавни) на годишната потрошувачка на енергија во нашата земја изнесува 36,5% и поради тоа, одржливоста на градежниот сектор е тесно поврзано со енергетската ефикасност на нови и постоечки згради - акции, кои сочинуваат околу 31,3 милиони м².

Главните ограничувања во одржлив градежен сектор во Република Македонија се однесуваат на остварување на барањата за нови стандарди во врска со енергетските карактеристики на зградите и недостатокот на квалификувани работници, бидејќи нема соодветен интерес за постојните формални едукации, но и за постојните работници кои треба да ги надградат своите вештини.

Д) **Промовирање на регионална соработка.** Иницијативите за регионална соработка треба да се одвиваат на сите нивоа, што претставува голем предизвик.

Симптомите на економската криза на денешницата даваат сигнали дека во долгорочниот процес на опоравување, мора да се пристапи систематски, на локално, национално, регионално и глобално ниво. Земјите кои ќе научат паметно да ги користат своите природни ресурси и на одржлив начин, ќе бидат во предност и ќе можат да профитираат. Одржливиот развој треба да се разгледува како стратегија за опстанок на секоја земја, бидејќи развојот на истата ќе допринесе за искоренување на сиромаштвото, континуиран економски развој, подобрување на условите на живеење на луѓето, т.е. ќе се овозможи подобро управување со природните ресурси на одржлив начин, а со тоа и ќе се намалат негативните влијанија за животната средина. Со подобрувањето на животот на луѓето ќе се зголемисе и социјалната еднаквост, ќе се намалат еколошките ризици, ќе се придвижат инвестиции со кои ќе се намалат притисоците на животната средина и услуги, со истовремено зголемување на енергетската ефикасност и ресурсите.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- [1] 2012. *Action Plan on Youth Employment*. Skopje : н.а., 2012.
- [2] Agner, Joakim. 2012. *Outcome Assessment and Lessons Learnt from Swedish Development Cooperation with Macedonia*. 2012.
- [3] European Union. 2013. *Facts and figures on organic agriculture in the European Union*. 2013.
- [4] CNVP. 2013. *Piloting on Agro-forestry and renewable energy possibilities -Biomass production*. н.м. : CNVP Macedonia, 2013.
- [5] IME programme, Swisscontact. 2014. *Green Economy Literature Review*. Skopje : н.а., 2014.
- [6] 2014. *Sustainable Agriculture Market Sector Report - Organic Agriculture*. Skopje : н.а., 2014
- [7] LEI. 2013. *The social dimension of green growth in the Republic of Macedonia*. 2013.
- [8] MoAFWE. 2010. *Guide For Foreign Direct Investments In The Macedonian Agro-Food Sector*. Skopje : Government Republic of Macedonia, 2010.
- [9] —. 2013. *National Plan for Organic Production 2013-2020*. Skopje : Ministry of Agriculture, Forestry and Water Economy, 2013.
- [10] Petrovska, Svetlana, Tanevska, Liljana и Gligorova, Ljupka. 2013. *Resource Efficiency Gains and Green Growth Perspectives in Macedonia*. Skopje : Friedrich Ebert Stiftung, 2013.

¹⁴⁷Во овој сектор има вкупно вработени 48.143, од кои 43804 (90.99%) се мажи и 4,3390 (9.01%) се жени. Младите луѓе под 29 години се 8,856 или 18,4%. Во последните 10 години уделот на додадената вредност во градежништвото во БДП вредност се движи од 5,1% до 7,9%. Во период на зголемување на инвестициите, ова учество помина од 12 до 13%. Во моментот, додадената вредност во овој сектор се движи од 480-520 милиони евра годишно, што е 6% од БДП. Ако се земе во предвид додадената вредност во неформалниот сектор, која доаѓа како резултат на изградба на приватни згради кои не се регистрирани во Државниот завод за статистика, тогаш вкупниот придонес кон националната економија се проценува на 700 милиони евра или околу 7% од БДП.